

Joanna Krzemińska-Krzywda
Przemysław Janikowski
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie

O POSTRZEGANIU ZAWODU TŁUMACZA PRZEZ STUDENTÓW FILOLOGII ROSYJSKIEJ I STUDENTÓW INNYCH FILOLOGII

Rosnące wymagania współczesnego rynku tłumaczeń w Polsce stwarzają potrzebę kształcenia tłumaczy, którzy będą się legitymować nie tylko wysokimi kompetencjami językowymi i translacyjnymi, lecz także spójną i realistyczną wizją zawodu tłumacza. O ile oferta edukacyjna dla adeptów tego zawodu jest coraz lepsza i bogatsza, o tyle w dalszym ciągu zaniedbywana pozostaje kwestia kształtowania u studentów wyobrażenia o ekonomicznych warunkach pracy tłumacza, specyfice tej pracy, trudnościach z nią związanych oraz barierach w dostępie do zawodu. Jak dotąd brak nie tylko metod wpływania na postrzeganie zawodu tłumacza przez studentów, lecz nawet danych dotyczących tego, jak ta wizja się kształtuje.

Wyniki prezentowane w niniejszym opracowaniu uzyskano w toku realizacji większego projektu, którego celem było zbadanie postrzegania zawodu tłumacza przez studentów studiów filologicznych pierwszego stopnia. Badanie to wykazało, że w swojej wizji zawodu tłumacza studenci przejawiają tendencje do wyolbrzymiania trudności związanych z wykonywaniem tego zajęcia i dostępem do niego, a jednocześnie pozostają nieświadomi innych zjawisk odzwierciedlających złożoność pracy, specjalizację czy uwarunkowania ekonomiczne tłumaczenia¹. Na etapie analizy danych powstała hipoteza badawcza, zgodnie z którą studencka wizja zawodu tłumacza może przybierać różne formy w zależności od języka kierunkowego, jakiego uczą się studenci w ramach studiów filologicznych. To przypuszczenie wydało się wyjątkowo trafne w odniesieniu do grupy studentów filologii

¹ Kompletnie wyniki badań zaprezentowano na III konferencji z cyklu *Imago mundi* pod tytułem *Tłumacz — sługa, pośrednik, twórca?*, która odbyła się w dniach 28–29 maja 2010 w Warszawie, pod patronatem ILS UW. Zostaną one opublikowane w tomie pokonferencyjnym w artykule „*Kim będziesz jak dorosnieiesz?*” *O postrzeganiu zawodu tłumacza przez młodych filologów*.

rosyjskiej. Bazowało ono na powszechnie znanej tezie o szczególnych warunkowaniach procesu dydaktycznego w ramach kształcenia na filologii rosyjskiej. Specyfika ta wywodzi się przede wszystkim z faktu, że język polski i rosyjski należą do języków bliskopokrewnych, co niesie ze sobą daleko idące konsekwencje dla dydaktyki języka rosyjskiego. Najczęściej wymienia się tu powszechne błędne mniemanie o łatwości opanowania tego języka i zjawisko interferencji językowej, które łącznie stanowią w dydaktyce języka bliskopokrewnego niemałą przeszkodę² oraz trudności wynikające stąd, że język rosyjski funkcjonuje w powszechnej świadomości jako język być może łatwy i przyjemny dla ucha ale przy tym nielubiany, bo przez wiele lat nauczany obowiązkowo już od szkoły podstawowej, a następnie brutalnie usunięty z programów nauczania jako niepraktyczny i nie dający takich możliwości komunikowania się jak angielski czy niemiecki. Spodziewaną przez autorów niniejszego badania konsekwencją tej specyfiki rusycystyk w porównaniu z innymi filologiami było odmienne postrzeganie zawodu tłumacza języka rosyjskiego przez studentów tego kierunku. Przyjęto, że wizja zawodu tłumacza studentów filologii rosyjskiej może znacznie się różnić od wizji tego zawodu u studentów pozostałych filologii.

Charakterystyka próby badawczej i reprezentatywność badań

Badanie przeprowadzono metodą ankietową na próbie 346 studentów wszystkich lat studiów licencjackich dziewięciu polskich uczelni kształcących na kierunkach filologicznych. Dwie spośród nich to uczelnie niepubliczne, pozostałe to placówki państwowe. Grupa studentów filologii rosyjskiej, którzy wzięli udział w badaniu, liczyła 62 osoby (z czego jedna studiowała również filologię angielską) czyli 17,5% wszystkich ankietowanych. Wszyscy badani rusycyści reprezentowali uczelnie publiczne. Wskazania powyższe są o tyle istotne, że z uwagi na rozmiar próby badawczej niniejsze badania nie pretendują do miana reprezentatywnych, a ich wyniki należy traktować jako wstępne i mające stanowić asumpt do dalszych dociekań na tym polu. Pozostali studenci poddani badaniu reprezentowali filologie: germańską (51,5%), angielską (16%), romańską (7%) oraz specjalności łączone, obejmujące kilka różnych filologii (8%).

² L. Spyрка: *Specyfika praktyki i nauczania przekładu ustnego w ramach języków bliskopokrewnych*. Wystąpienie podczas konferencji *Zagadnienia dydaktyki przekładu ustnego*. Częstochowa, 23 października 2009.

Wśród ankietowanych, którzy wykazali swoją płeć w grupie porównawczej³ 183 osoby stanowiły kobiety (83,94%), a 35 osób mężczyźni (16,06%). Podobnie w grupie studentów rusycystyki: kobiety stanowiły 52 osoby, czyli 86,67% badanych, a mężczyźni 8 osób, czyli 13,33% badanych. W obu grupach odnotowano ankiety, w których respondenci nie zaznaczyli płci: w grupie porównawczej 66 osób, w grupie studentów rusycystyki — 2 osoby. Przytoczone dane potwierdzają wysoki stopień sfeminizowania kierunków filologicznych. Większość badanych obydwu grup stanowili studenci drugiego i trzeciego roku studiów, z przewagą studentów roku drugiego, w nielicznych przypadkach byli to studenci pierwszego roku (7 osób w grupie porównawczej).

W nieco odmienny sposób kształtował się w obu próbach rozkład pomiędzy poszczególnymi specjalnościami. W przypadku filologii rosyjskiej najliczniej reprezentowana była specjalność „język biznesu” (19 osób, czyli 30,65% badanych), a w następnej kolejności specjalność tłumaczeniowa (11 osób, 17,4% badanych) i specjalność łączona (2, czyli 3,23%). „Język biznesu” był również najliczniej reprezentowaną specjalnością wśród badanych w grupie porównawczej (50 osób, czyli 14,46% badanych). Pozostałe specjalności w grupie porównawczej reprezentowane były w następujących proporcjach: tłumaczeniowa — 55 osób (19,37%), lingwistyka stosowana 34 osoby (11,97%), język biznesu 31 osób (10,92%), literaturoznawcza 18 osób (6,34%), nauczycielska — 16 (5,63%), kulturoznawcza — 10 (3,52%), specjalności łączone — 2 (0,7%). Taki rozkład próby pośrednio wynika oczywiście z doboru placówek do badań. Za interesujące należy przy tym uznać, że zarówno w grupie studentów filologii rosyjskiej, jak i w grupie porównawczej znalazła się spora liczba osób (wśród studentów filologii rosyjskiej 30 osób, czyli aż 48,39%, a w grupie porównawczej 118 osób, czyli 41,55%), które nie podały specjalności, w ramach której studiują, mimo iż w ankiecie wyraźnie zaznaczono prośbę o podanie tej informacji. Bardzo wiele osób podawało specjalność błędnie, nagminnie zdarzało się też jej mylenie z kierunkiem studiów. Różnice w sposobie postrzegania zawodu tłumacza mogą być wprawdzie uzależnione między innymi od specjalności, które studiują respondenci, jednak nie wyznaczały one kierunku dociekań w tej części badań i tym samym pozostają one chwilowo nieistotne. Należy roboczo (i optymistycznie) założyć, że studenckie „pomyłki” wynikały tu z rozartagnienia lub przekonania, że ta część badania jest mało ważna i można

³ W celu uzyskania przejrzystej formuły prezentowania wyników w dalszej części opracowania będzie mowa o „grupie studentów rusycystyki” lub „grupie studentów filologii rosyjskiej” i „grupie/próbie porównawczej”, pod którym to pojęciem będziemy rozumieć grupę studentów pozostałych filologii traktowaną łącznie.

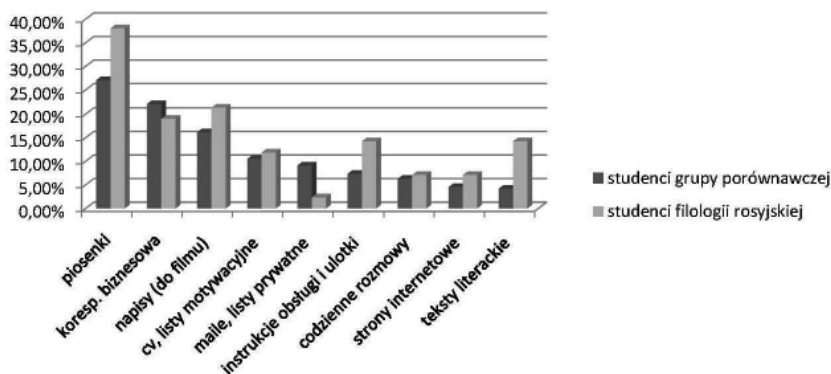
potraktować ją pobieżnie, nie zaś z faktycznej niewiedzy co do tego, jaką specjalność dana osoba studiuje.

Jak wynika z zaprezentowanej charakterystyki porównywanych grup, z wyjątkiem przynależności do poszczególnych specjalności — która to różnica nie jest jednak na tyle istotna, by mogła przesądzać o nieporównywalności — grupy badanych nie wykazują większych różnic co do struktury.

Nieco inaczej kształtuje się doświadczenie tłumaczeniowe w obu grupach. Podczas gdy spośród studentów próby porównawczej aż 88,38% (czyli 251 osób) chwali się takim doświadczeniem, w grupie studentów filologii rosyjskiej ma je tylko 67,74% badanych (42 osoby). Ten fakt wynika najprawdopodobniej z popularności poszczególnych języków a także z potrzeb rynku. Jednak analizując powszechność języka rosyjskiego w porównaniu np. z językiem angielskim czy niemieckim, należy pochwalić przedsiębiorczość studentów filologii rosyjskiej, którzy, mimo dużo mniejszej popularności języka rosyjskiego niż np. angielskiego, zdobyli takie właśnie doświadczenie. Szczególnie jeśli dodać, że bardzo korzystnie na tle pozostałych filologii wypadają w kwestii doświadczenia tłumaczeniowego studenci specjalności tłumaczeniowych filologii rosyjskiej. W grupie studentów grupy porównawczej studiujących na takiej specjalności doświadczenie to ma 83,64% badanych (45 z 55 osób), podczas gdy prawie wszyscy studenci filologii rosyjskiej specjalności tłumaczeniowej (12 na 13 osób, czyli 92,31% badanych) już coś kiedyś dla kogoś tłumaczyło.

Różnice odnotowano również w charakterze studenckich tłumaczeń. W obu porównywanych grupach przeważają tłumaczenia pisemne (odsetek osób, które legitymują się takim doświadczeniem wynosił w grupie porównawczej 55,38%, a w grupie studentów rusycystyki — 50%). Wiele osób podaje, że miało okazję tłumaczyć zarówno ustnie, jak i pisemnie, przy czym odsetek ten wynosi w grupie porównawczej 34,66% (87 osób), a w grupie studentów rusycystyki nieco mniej, bo 26,19% czyli 26 osób. Odsetek osób, które tłumaczyły tylko ustnie wynosi w próbie porównawczej 9,16% a wśród studentów filologii rosyjskiej 23,81%.

Charakterystykę tłumaczeniowej przeszłości prezentowanej próby badawczej uzupełniają interesujące dane dotyczące typów tekstów, z jakimi w swojej karierze tłumaczeniowej spotkali się studenci obu porównywanych grup (Rys. 1).

Rys. 1. Doświadczenie tłumaczeniowe studentów grupy porównawczej i studentów filologii rosyjskiej

W obu porównywanych grupach wśród najczęściej tłumaczonych tekstów uplasowały się teksty piosenek. Stanowiły one 27,11% wszystkich tekstów tłumaczonych przez studentów w grupie porównawczej i aż 38,1% tekstów tłumaczonych przez studentów filologii rosyjskiej. W obu grupach dużym powodzeniem cieszyły się również umowy i korespondencja biznesowa. Studenci filologii rosyjskiej mieli w tym zakresie doświadczenie porównywalne do studentów pozostałych filologii, co świadczy o tym, że rynek postrzega ich jako tak samo kompetentnych i odpowiedzialnych tłumaczy jak studentów innych filologii. Ogólnie fakt tak dużego udziału umów i korespondencji biznesowej w tekstach tłumaczonych przez studentów obu grup świadczy o tym, że studenci szybko uzyskują dostęp do poważnych zadań tłumaczeniowych, a studenci rusycystyki nie ustępują w tym studentom innych filologii. Szczególnie duży odsetek tekstów literackich wśród tekstów tłumaczonych przez studentów filologii rosyjskiej każe jednak domniemywać, że pomimo wyraźnych wskazówek studenci mogli włączyć tu doświadczenia związane z wykonywaniem zadań domowych, ewentualnie te zadania tłumaczeniowe mogły być elementem prywatnej praktyki dla potrzeb własnych.

Obraz studenta-tłumacza uzupełniają dane dotyczące wynagrodzenia za świadczone usługi: w obu porównywanych grupach prawie trzydzieści procent ankietowanych (27,24% w grupie porównawczej i 30,95% w grupie studentów filologii rosyjskiej), przyznało że za swoją pracę otrzymało gratyfikację pieniężną.

W ankiecie poproszono również studentów o określenie, czy mieli w trakcie studiów zajęcia związane z tłumaczeniem w jakiegokolwiek formie.

Ta część badania odwzorowuje wprawdzie raczej stan studenckiej pamięci aniżeli rzeczywistą zawartość programów studiów, niemniej pokazuje wyraźnie, że zajęcia z tłumaczenia na stałe weszły do programów nauczania na kierunkach filologicznych. Tylko 24,3% badanych w grupie porównawczej i jedynie (!) 8,06% badanych z grupy studentów filologii rosyjskiej twierdzi, że nie miało nigdy tego typu zajęć. W grupie porównawczej na jednego studenta przypadło średnio 89,29 godzin tłumaczeniowych w przeciągu trzech pierwszych lat nauki, a w grupie studentów filologii rosyjskiej aż 121,61. O ile może to oczywiście wynikać ze sposobu doboru próby badawczej, to i tak okazuje się, że zajęcia z tłumaczenia są na studiach filologicznych powszechne.

Wyniki badań

Badania przeprowadzono zgodnie z założeniami, które przyjmuje się w socjologii w badaniu klasyfikacji zróżnicowania społeczno-zawodowego. Zadawane pytania zgrupować można w trzech głównych kategoriach odzwierciedlających funkcjonujące typologie: postrzeganie pozycji społeczno-ekonomicznej, złożoności pracy oraz prestiżu przedstawicieli danego zawodu⁴.

W części poświęconej badaniu postrzegania ekonomicznych warunków wykonywania zawodu tłumacza i orientacji na rynku tłumaczeń respondenci określali średni dzienny czas pracy tłumacza, wysokość zarobków oraz charakter zatrudnienia. Na pytanie o liczbę godzin pracy tłumacza w ciągu dnia najczęściej ankietowanych w grupie porównawczej (39,44%) umieściło ten czas w przedziale 3–5 godzin. Drugą najczęściej zaznaczaną odpowiedzią w tej grupie (38,38%) był przedział 6–8 godzin. 13,03% ankietowanych uważa, że tłumacz pracuje poniżej 3 godzin, a jedynie 7,39%, że od 8 do 12 godzin dziennie, jedna osoba (0,35%) uważa, że tłumacz pracuje powyżej 12 godzin dziennie⁵. Największa liczba odpowiedzi wskazujących na trzy do pięciu godzin pracy tłumacza dziennie pozwala na wysunięcie wniosku, że młodzi filolodzy sądzą, że praca ta nie odbywa się w pełnym ośmiogodzinnym wymiarze i że przez pozostałą część dnia tłumacz zarabkuje być może jeszcze w jakiś inny sposób.

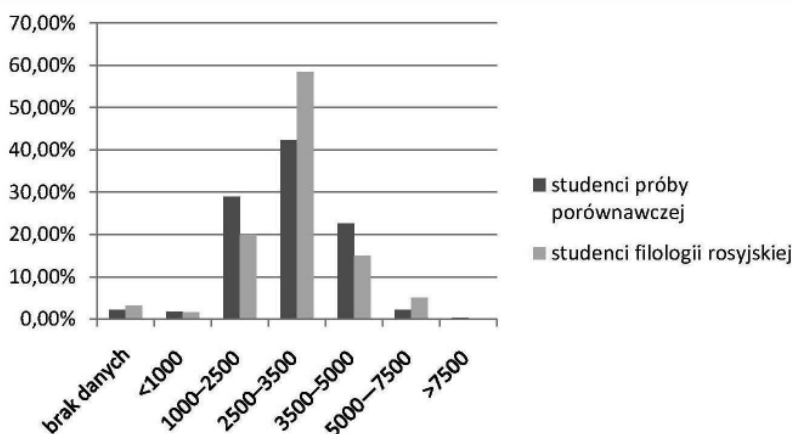
Wyobrażenia studentów filologii rosyjskiej o tym, ile dziennie pracuje tłumacz nie odbiegają od zaprezentowanego obrazu, jednak nieco inaczej niż studenci grupy porównawczej wyobrażają sobie oni kwestie zatrudnie-

⁴ B. Szacka: *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: „Oficyna Naukowa” 2003, s. 292.

⁵ W pozostałych przypadkach respondenci nie udzielili odpowiedzi na pytanie kwestionariusza.

nia. Na pytanie o najbardziej powszechny charakter zatrudnienia tłumacza respondenci grupy porównawczej najczęściej wskazywali odpowiedź „dorywczo, gdyż tłumacz pracuje często również jako nauczyciel języka obcego, specjalista w jakiejś innej dziedzinie lub np. redaktor, pisarz itp.” Na drugim miejscu wśród odpowiedzi na to pytanie uplasowało się stwierdzenie, że tłumacze na ogół pracują „na stałe, w firmie lub przedsiębiorstwie, które zatrudnia tłumaczy/a, bo potrzebny jest tam ktoś ze znajomością języka”. Sporą liczbę zaznaczeń odnotowano dla odpowiedzi, zgodnie z którą „tłumacz na ogół ma własne biuro z siedzibą we własnym domu lub w jakimś wynajmowanym lokalu”. W tej części wizja studentów grupy badawczej wykazuje dużą spójność. Tymczasem rozkład odpowiedzi udzielonych na to pytanie przez studentów filologii rosyjskiej charakteryzuje się dużą równomiernością, co pozwala przypuszczać, że w tej części ankiety respondenci nie dysponowali określoną wiedzą i udzielali odpowiedzi przypadkowych. Być może nie mają oni zatem konkretnego wyobrażenia o tym, w jakiej formie i na jakich warunkach pracują tłumacze.

Odpowiedzi na pytanie o przeciętne miesięczne zarobki tłumacza „na rękę” dopełniają studenckiej wizji ekonomicznych aspektów wykonywania zawodu tłumacza. Rozkład odpowiedzi na to pytanie w porównywanych grupach przedstawia grafika (Rys. 2).

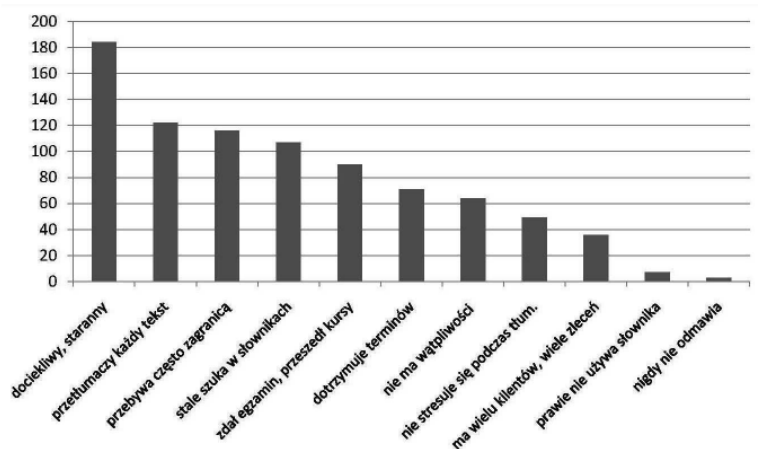
Rys. 2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie tłumacza „na rękę” w złotych według studentów filologii rosyjskiej i studentów pozostałych filologii

Jak wynika z powyższego zestawienia, mimo niewielkich różnic studenci grupy porównawczej i studenci filologii rosyjskiej nie odbiegają w swoich wyobrażeniach odnośnie do wynagrodzenia za pracę w charakterze tłumacza. W obu grupach najwięcej osób (w grupie porównawczej 42,25%,

a w grupie studentów filologii rosyjskiej 58,33%) jest zdania, że tłumacze zarabiają od 2500 do 3500 zł. Nieco mniej osób uważa, że tłumacze zarabiają od 1000 do 2500 zł miesięcznie i w obu porównywanych grupach ten przedział finansowy był drugim najczęściej zaznaczanym. Sporo osób optymistycznie przyjmuje, że zarobki tłumacza oscylują w granicach 3500–5000 miesięcznie i tu znów nie odnotowano większych rozbieżności pomiędzy porównywanymi próbami.

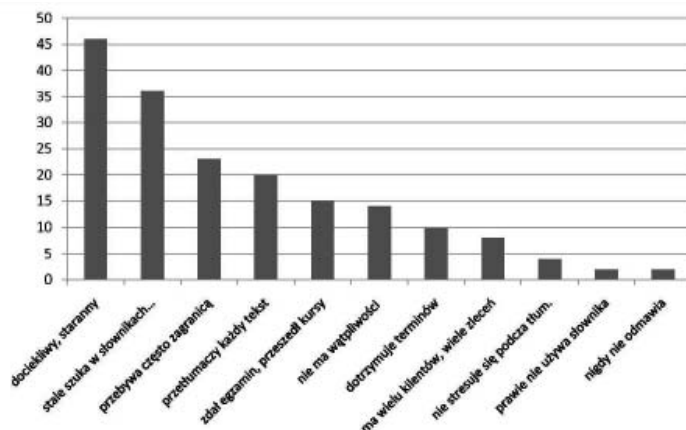
Dalsza część badania dała odpowiedź na pytanie o czynniki determinujące wysokość zarobków tłumaczy. Dzięki odpowiedziom na pytanie otwarte, „Od czego może zależeć ta kwota [wynagrodzenia]?” udało się uzyskać przybliżony obraz poziomu wiedzy studentów na temat czekającego na nich rynku pracy. Większość wypowiedzi miała charakter bardzo powierzchowny, respondentom niezwykle rzadko udawało się wyjść poza ogólniki w rodzaju „liczba zleceń” czy „rodzaj tłumaczenia”. W obu porównywanych grupach na trzech pierwszych miejscach wśród czynników determinujących kwotę wynagrodzenia znalazły się zatem liczba zleceń, rodzaj tłumaczenia i charakter zatrudnienia tłumacza. Wśród studentów filologii rosyjskiej na czwartym miejscu znalazła się kombinacja językowa, co pozwala wysunąć wniosek, że są oni przekonani, iż wysokość stawki za tłumaczenie, a tym samym wynagrodzenie tłumacza uzależnione jest od tego, jakiego języka jest to tłumacz. Nie wskazali oni natomiast w swoich odpowiedziach takich czynników jak np. renoma i konkurencyjność, które to czynniki wymieniane były bardzo często przez studentów pozostałych filologii. Być może, zdając sobie sprawę ze stosunkowo niewielkiej liczby tłumaczy języka rosyjskiego (w stosunku do tłumaczy języka angielskiego czy niemieckiego), uważają, że kwestie związane z konkurencyjnością rynkową ich nie dotyczą. Tylko jedna osoba wśród studentów filologii rosyjskiej wskazała również „specjalistyczność” tłumaczonego tekstu jako czynnik determinujący wynagrodzenie tłumacza (podczas gdy w grupie porównawczej czynnik ten wymieniły 24 osoby), co może prowadzić do wniosku, że studenci filologii rosyjskiej nie do końca są świadomi nie tyle różnorodności tekstów, które mogą być tłumaczone, co faktu, że specjalistyczność tekstu wiąże się z odpowiednią ceną za jego tłumaczenie.

Wywołanie obrazu idealnego tłumacza — w kolejnej grupie pytań ankietowych — miało na celu zbadanie postrzegania złożoności jego pracy. Respondentów poproszono o zaznaczenie trzech wypowiedzi najtrafniej charakteryzujących dobrego tłumacza. Poniżej zamieszczono wykres przedstawiający odpowiedzi grupy porównawczej a następnie wykres przedstawiający odpowiedzi studentów filologii rosyjskiej uszeregowane według kryterium typowania przez respondentów jako najważniejsze (Rys. 3 i 4).

Rys. 3. Cechy dobrego tłumacza według studentów grupy porównawczej⁶

W swojej wizji dobrego tłumacza studenci grupy porównawczej na pierwszym miejscu postawili dociekliwość i staranność, a w następnej kolejności umiejętność przetłumaczenia prawie każdego tekstu. Uważają oni również, że dobry tłumacz to taki, który często przebywa zagranicą, bo to daje mu kontakt z językiem. Zdecydowanie na ostatnim miejscu znalazła się wypowiedź, zgodnie z którą dobry tłumacz to taki, który „niegdy nie odmówi zlecenia”. W grupie studentów filologii rosyjskiej odpowiedzi kształtowały się podobnie, z jedną interesującą różnicą wyraźnie widoczną na wykresie.

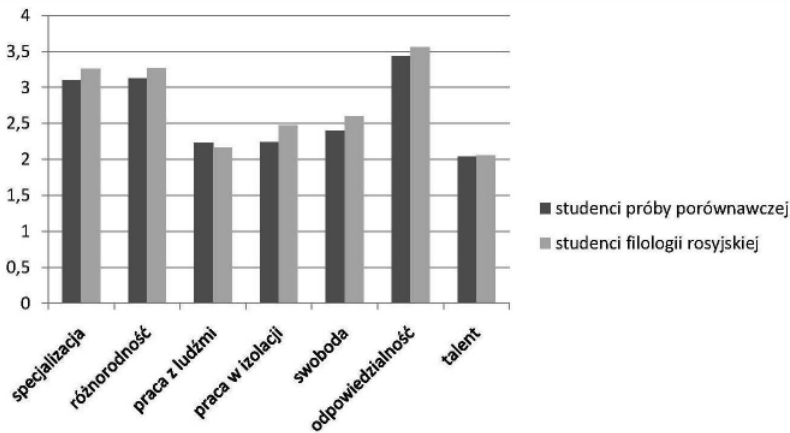

Rys. 4. Cechy dobrego tłumacza według studentów filologii rosyjskiej

⁶ W tym pytaniu respondenci zostali poproszeni o zaznaczenie trzech najbardziej trafnych odpowiedzi, wykres przedstawia więc liczbę zaznaczeń, jaką odnotowano dla danej cechy.

Za najważniejszą cechę dobrego tłumacza studenci filologii rosyjskiej uznali, tak jak studenci próby porównawczej, dociekliwość i staranność. Jednak druga pod względem ważności wskazana przez nich cecha to stałe poszukiwania w słownikach i Internecie oraz konsultacje z innymi tłumaczami. Konsekwentnie zresztą dopiero na przedostatniej pozycji w ich notowaniach znalazło się stwierdzenie, zgodnie z którym tłumacz rzadko używa słowników. Tym samym studenci filologii rosyjskiej wydają się bardziej odporni od studentów pozostałych filologii na mit tłumacza-chodzącego słownika, który jest w stanie przetłumaczyć każdy tekst.

W dalszej części swojej wizji zawodu tłumacza zagrówno studenci próby porównawczej, jak i studenci filologii rosyjskiej nie byli już tak konsekwentni. Kolejne pytanie ujawnia współlistnienie w wizjach obu grup sprzecznych wyobrażeń o tym zawodzie. Wykazało to pytanie zbudowane na zasadzie opozycji pomiędzy odmiennymi poglądami⁷. Respondenci zostali poproszeni o przypisanie określonym stwierdzeniom na temat pracy tłumacza jednej z pięciu odpowiedzi kwalifikujących: „tak, to zdecydowanie prawda”, „to raczej prawda”, „trudno powiedzieć”, „raczej nie”, „zdecydowanie nie”. Średnie wartości wag przypisanych następnie poszczególnym kategoriom przez studentów obu porównywanych grup (im wyższa wartość przypisana danej cesze tym bliższa ocenianej prawdziwości jest dana odpowiedź) przedstawia poniższy wykres (Rys. 5)

Rys. 5. Charakterystyka pracy tłumacza według studentów próby porównawczej i studentów filologii rosyjskiej

⁷ Wykorzystano tu znaną metodę polegającą na formułowaniu pytań zawierających stwierdzenia przeciwstawne lub powtórzenie pytania lecz przy jego innym sformułowaniu. Sprzeczne odpowiedzi interpretuje się jako dowód na to, że respondent nie mówi prawdy lub nie ma ugruntowanej opinii nadany temat.

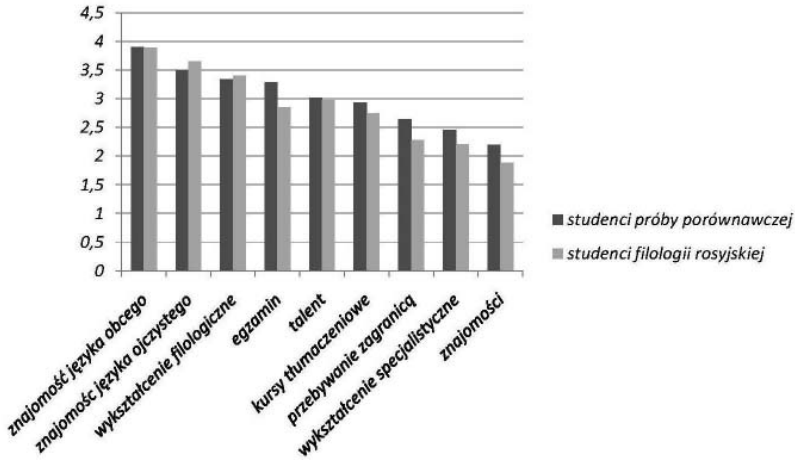
Przypisanie dwóm pierwszym cechom pracy tłumacza — specjalizacji i różnorodności — porównywalnych wartości wskazuje na niepewność respondentów co do prawdziwego charakteru tego zajęcia. W równym stopniu są oni skłonni twierdzić, że tłumacze w swej pracy się specjalizują, co że tłumaczą różnorodne teksty w różnych okolicznościach i muszą być elastyczni. Podobnej niekonsekwencji dowodzi rozkład odpowiedzi w kolejnej parze cech. Dwa sprzeczne stwierdzenia, według których „tłumacz pracuje z ludźmi” i „tłumacz pracuje w izolacji, ze słownikami i z Internetem” uzyskały wartości porównywalne (około 2, czyli „trudno powiedzieć”). Studenci filologii rosyjskiej wyraźniej jednak wskazują, że pracę tłumacza postrzegają raczej jako pracę w izolacji (dominanta dla tych odpowiedzi wynosiła 3, co oznacza, że stwierdzenie, iż praca tłumacza jest pracą w izolacji najczęściej określane było jako „raczej prawdziwe”, a dominanta dla stwierdzenia, że jest to praca z ludźmi wynosiła 2, czyli stwierdzenie to określane było jako „trudno powiedzieć”). Jeśli do tego przypomnieć rozkład odpowiedzi na pytanie o cechy dobrego tłumacza, w którym studenci filologii rosyjskiej wskazali wyraźnie stałe poszukiwania słownictwa w słownikach i w Internecie jako immanentną cechę tego zajęcia, to okazuje się, że i tutaj ujawnia się ich przekonanie, iż z tym przede wszystkim łączy się praca tłumacza.

W kolejnej parze, w której zestawiono swobodę i odpowiedzialność, ta druga cecha przeważała zdecydowanie w obu porównywanych grupach, co potwierdza wysoki status nadawany temu zawodowi przez jego adeptów. Najniżej ze wszystkich uplasowała się charakterystyka ścieżki edukacyjnej tłumacza przedstawiona za pomocą stwierdzenia: „Tłumaczenia nie można się nauczyć. Albo się ma do tego talent, albo nie”, która uzyskała w obu porównywanych grupach średnią wartość oscylującą w granicach 2, oznaczającą „trudno powiedzieć”. Pozwala to wysunąć w tej części badania optymistyczny wniosek, że studenci w obydwu grupach nie są kategorycznie przekonani o niemożności nauczenia się tłumaczenia.

Wizję tłumacza jako zawodu o wysokim statusie społecznym, związanego z dużą odpowiedzialnością potwierdziło pytanie o prestiż, który w skali od 1 do 10 studenci grupy porównawczej określili na poziomie 7,54 porównując go z prestiżem zawodu adwokata, nauczyciela i urzędnika. Dla studentów filologii rosyjskiej prestiż tego zawodu jest nieco mniejszy i porównywalny z prestiżem takich zawodów jak adwokat, księgowy czy urzędnik, a w przywołanej skali uzyskał on wartość 6,93.

Po skreśleniu wizji zawodu tłumacza, jego pozycji ekonomiczno-społecznej i złożoności jego działalności, studenci zostali zapytani o bariery w dostępie do tak pozytywnie ocenianego przez nich zawodu. W odpowiedzi na kolejne pytanie mieli za zadanie przyporządkować odpowiednią wagę danego czynnika określając go jako „bardzo ważny”, „dość ważny”, „mało

ważny” bądź „nieistotny” dla dostępu do zawodu. W opracowaniu ankiety poszczególnym czynnikom przypisano wartości 0–4 (im większa przypisana wartość, tym wyższa waga czynnika — zob. Rys. 6).

Rys. 6. Czynniki determinujące dostęp do zawodu tłumacza

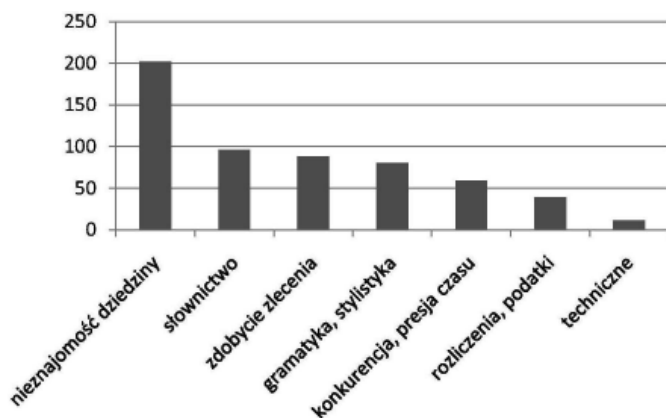
Wśród czynników determinujących dostęp do zawodu tłumacza w naturalny chyba sposób w obu porównywanych grupach na plan pierwszy wysunęła się bardzo dobra znajomość języka obcego. Co ciekawe, tuż po niej znajduje się nienaganne władanie językiem ojczystym, co należy postrzegać jako pozytywne zjawisko, świadczące o świadomości znaczenia kompetencji w posługiwaniu się językiem ojczystym przez studentów filologii obcych, przyszłych tłumaczy. Wykształcenie filologiczne jako warunek konieczny do zdobycia zawodu tłumacza znalazło się na trzecim miejscu, osiągając wartość 3,34 w grupie porównawczej i 3,40 w grupie studentów filologii rosyjskiej w przyjętej skali, z dominantą 4 w obu grupach, co oznacza, że uważane jest ono za dość istotny czynnik, przy czym studenci filologii rosyjskiej przykładają do niego nieco większą wagę niż studenci pozostałych filologii. Interesująco w zestawieniu z poprzednimi danymi prezentuje się również opinia badanych na temat roli talentu jako czynnika decydującego o dostępie do zawodu tłumacza. Studenci obu grup określili ten czynnik jako „dość ważny”, co na powyższym wykresie przekłada się na dość wysoką wartość na skali, czyli 3. Tymczasem przypomnijmy, że zapytani wcześniej o charakter pracy tłumacza respondenci nie byli zdecydowani odnośnie do roli talentu. Wskazuje to na pewną niespójność w tej części studenckiej wizji, która bywa zmienna, w zależności chociażby od sposobu ujęcia tego problemu w pytaniu. Jeśli jednak zauważyć przy tym, że przed

talentem wśród czynników determinujących dostęp do zawodu znajduje się wspomniane wykształcenie filologiczne oraz zdany egzamin państwowy („na tłumacza”) oraz odbyte kursy i szkolenia, to można wnioskować, że studenci obu porównywanych grup w takim samym stopniu przekonani są o tym, że zdobycie i wykonywanie zawodu tłumacza jest uzależnione raczej od przebytej ścieżki edukacyjnej, wtórnie zaś od talentu.

Z pozostałych czynników na uwagę zasługują znajomości, które w opinii studentów obu grup są najmniej istotne w dostępie do zawodu tłumacza. Fakt ten bardzo cieszy, oznacza on bowiem, że studencka wizja jest wolna od stereotypowego przypisywania znajomościom właściwości determinującej powodzenie każdego przedsięwzięcia, a w zestawieniu z czynnikami występującymi wcześniej daje obraz zawodu, w którym liczą się przede wszystkim wysokie kompetencje.

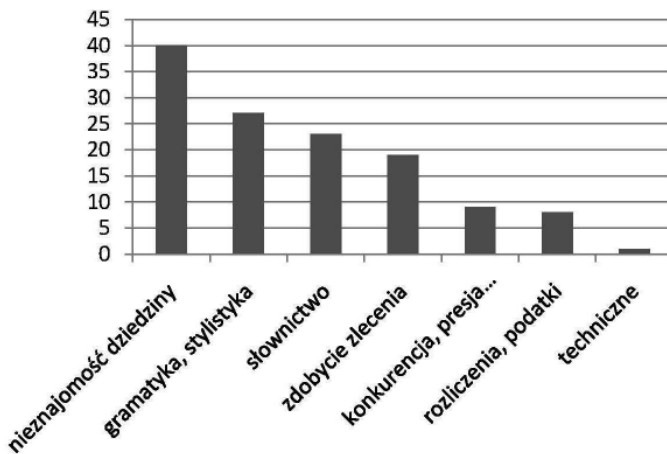
W postrzeganiu dostępu do zawodu tłumacza studenci filologii rosyjskiej nie odbiegają zatem od studentów pozostałych filologii. Największa różnica dotyczy oceny konieczności zdania egzaminu na tłumacza. Według studentów grupy porównawczej jest to czynnik bardziej istotny niż według studentów filologii rosyjskiej. Interpretacja tego faktu może być oczywiście rozmaita, niemniej najszybciej nasuwa się tu przypuszczenie, że studenci filologii rosyjskiej w mniejszym stopniu niż studenci pozostałych filologii uzależniają karierę tłumacza od egzaminu, bo pełniej zdają sobie sprawę z innych niż tłumaczenie przysięgłe możliwości i form wykonywania tego zawodu.

Obraz zawodu tłumacza widzianego oczyma studentów dopełnia lista trudności, z jakimi boryka się tłumacz w swojej pracy. Poniższe wykresy przedstawiają ranking najważniejszych z nich według studentów porównywanych grup.

Rys. 7. Trudności w zawodzie tłumacza według studentów grupy porównawczej

Studenci grupy porównawczej na dwóch pierwszych pozycjach trudności w pracy tłumacza uszeregowali nieznaną dziedzinę, której dotyczy tłumaczony tekst, a następnie słownictwo, które wiąże się właśnie z daną dziedziną. Na kolejnej pozycji uplasowały się obiektywne trudności natury rynkowej, co świadczy o tym, że studenci grupy porównawczej wyraźnie boją się warunków ostrej konkurencji, w jakich przychodzi dziś działać tłumaczom. Tymczasem trudność ta znalazła się w rankingu studentów filologii rosyjskiej o jedną pozycję dalej. Poprzedzają ją trudności *stricte* językowe: nieznaną słownictwa związanego z daną dziedziną oraz gramatyka i stylistyka języka obcego (Rys. 8).

Rys. 8. Trudności w zawodzie tłumacza według studentów filologii rosyjskiej

Na ostatnim miejscu wśród trudności w pracy tłumacza w obu badanych grupach znalazły się trudności techniczne związane z obsługą komputera. To oczywisty znak czasu: wynika stąd rzecz jasna, że młode pokolenie filologów traktuje komputer jako narzędzie pracy i nie ma z jego obsługą większych problemów.

Jednak za największą trudność w zawodzie tłumacza lub lepiej: za jego najtrudniejszą odmianę studenci obu grup uznali tłumaczenie ustne. Dowodów na to dostarczyły odpowiedzi na ostatnie pytanie ankiety, w którym na liście podanych cech studenci mieli oznaczyć, która z nich jest bardzo przydatna, przydatna lub w ogóle nieprzydatna w tłumaczeniu ustnym i w tłumaczeniu pisemnym. Katalog podanych cech był niezwykle bogaty i różnorodny⁸, a odpowiedzi studentów zaskakujące. O ile nie dziwi, że

⁸ Cierpliwość, staranność, sumienność; odporność na stres; zdolność szybkiego podejmowania decyzji; zdolność logicznego myślenia; samodzielność i niezależność w podejmo-

staranność, sumienność i cierpliwość wskazywane były najczęściej przez studentów obu grup jako cechy bardzo potrzebne w tłumaczeniu ustnym, o tyle ciekawe, że w obu grupach jako cechy niezwykle przydatne w tłumaczeniu pisemnym studenci grupy porównawczej zaklasyfikowali poczucie humoru, a studenci filologii rosyjskiej zdolność do szybkiego podejmowania decyzji. Odpowiedzi na pytanie o cechy potrzebne w tłumaczeniu ustnym ujawniły skrajne demonizowanie tego typu tłumaczenia przez studentów obu grup. W odpowiedziach studentów grupy porównawczej na pierwszym miejscu wśród cech potrzebnych w tłumaczeniu ustnym znalazła się odporność na stres. Świadczy to, że studenci w tej grupie oceniają stresogenność sytuacji tłumaczenia bardzo wysoko. Trudno jednak wytłumaczyć, dlaczego na drugim miejscu uplasowało się tu poczucie humoru. W grupie studentów filologii rosyjskiej za najważniejszą cechę respondenci uznali zdolność do logicznego myślenia, a w dalszej kolejności wysokie poczucie sprawiedliwości i moralności. Najbardziej zaskakuje jednak fakt, że w wymienionym katalogu cech respondenci obu porównywanych grup w większości kwalifikowali daną cechę jako „bardzo potrzebną” w tłumaczeniu ustnym. Tym samym tłumaczenie ustne jawi się jako niezwykle wymagające, a osoba, która takie tłumaczenie wykonuje, skupia wiele rozmaitych, niekoniecznie powiązanych ze sobą cech charakteru powszechnie uważanych za pożądane i wysoko cenione.

Wnioski

Próba odniesienia do hipotezy postawionej na wstępie niniejszego opracowania musi doprowadzić do wniosku, że w ogólnym zarysie wizja zawodu tłumacza wśród studentów filologii rosyjskiej różni się jedynie w niewielkim stopniu od wizji tego zawodu, jaką mają studenci pozostałych filologii. Specyfika studiów na kierunku filologia rosyjska oraz wyjątkowość języka rosyjskiego na tle innych języków nie przekłada się w dość istotny sposób na różnice w poziomie wiedzy i oczekiwaniach studentów filologii rosyjskiej i innych filologii odnośnie do tego zawodu. Gdyby jednak spróbować określić sfery, w których studenci filologii rosyjskiej odbiegają w swym sposobie postrzegania zawodu tłumacza od studentów pozostałych filologii, to zdecydowanie należałoby powiedzieć, że są oni mniej świadomi sytuacji rynkowej, w jakiej przychodzi działać tłumaczom. Dotyczy to między inny-

waniu decyzji; umiejętność pracy w stresie i pod dużą presją czasową; poczucie humoru; komunikatywność; odpowiedzialność; punktualność; pewność siebie; wysokie poczucie sprawiedliwości, moralności; umiejętność podporządkowania się stawianym wymaganiom lub woli innych.

mi wspomnianej kwestii świadomości konkurencji. Być może jednak jest to raczej przejaw pragmatyzmu: tłumacze języka rosyjskiego nie muszą się borykać z tak liczną konkurencją, jak ma to miejsce w przypadku tłumaczy języka angielskiego i niemieckiego, a studenci filologii rosyjskiej o tym wiedzą. Z drugiej strony są oni już przecież na równi z przedstawicielami innych filologii docenieni przez rynek, co pokazały dane dotyczące studenckiego doświadczenia tłumaczeniowego i wynagrodzeń. W niektórych elementach swej wizji studenci filologii rosyjskiej bywają bardziej konsekwentni. Dotyczy to wskazania na poszukiwania w słownikach i trudności leksykalnych jako najczęstszych elementów w pracy tłumacza. Ten fakt można interpretować jako pewną dojrzałość przyszłych tłumaczy języka rosyjskiego świadomych, że choć polski i rosyjski to języki bliskopokrewne, jednak w dalszym ciągu są one obce!

Joanna Krzemińska-Krzywda, Przemysław Janikowski

КАК ВИДЯТ ПРОФЕССИЮ ПЕРЕВОДЧИКА СТУДЕНТЫ РУССКОГО ОТДЕЛЕНИЯ И ДРУГИХ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Резюме

Статья содержит результаты исследования, проведенного в группе 62 студентов русского отделения филологических факультетов девяти польских вузов и 284 студентов других филологических специальностей. Целью исследования было определение возможных отличий в том как видят профессию переводчика студенты исследуемых групп, и того, какие могут быть различия в этом отношении в условиях дидактического процесса на русском отделении. Сравнительный анализ не подтверждает принятой гипотезы о различии в этой области. В общих чертах профессия переводчика почти не отличается в группе руссистов и представителей других специальностей.

Joanna Krzemińska-Krzywda, Przemysław Janikowski

HOW RUSSIAN PHILOLOGY STUDENTS PERCEIVE THE TRANSLATOR'S WORK AS COMPARED TO OTHER MODERN PHILOLOGIES

Summary

The following article presents the results of a study conducted on 62 students of Russian Philologies and 284 students of other modern philologies from nine Polish universities. The aim it was undertaken with was to show potential differences in the way these two groups perceive the work of a translator, resulting from the special profile of Russian Studies in Poland. The analysis of surveys, however, showed little or no major differences in the visions of the translator's work in the two groups.